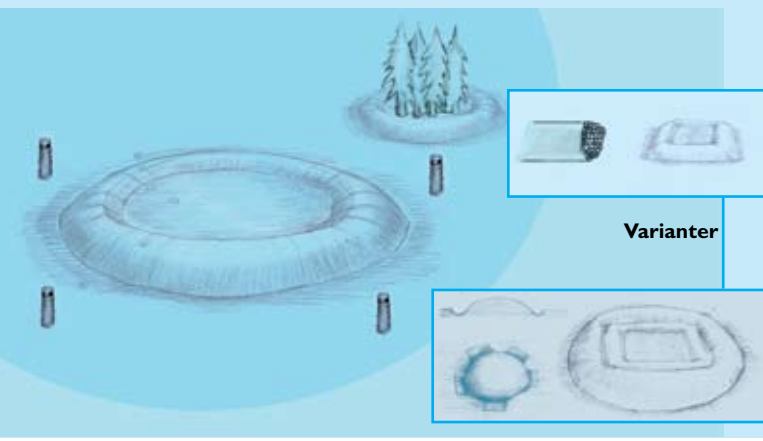

FOTO: SKOGSBIBLIOTEKET, SLU

Kolbottnar

Järnframställningen har under alla tider haft ett stort behov av kol och kolbottnar är den vanligaste lämning från gångna tiders järnhantering som finns i våra skogar. Under många hundra år var det denna del av järnindustrin som var den överlägset mest arbetskraftskrävande. Man brukar dela in kolbottnarna i två huvudkategorier utifrån vilken mila man har haft på platsen, resmila och liggmila. Skillnaden mellan dem är att i liggmilen kolade man träet med stockarna liggande på marken medan man i resmilen ställde kolveden upp. Bägge typerna har varit i drift samtidigt, från medeltiden fram till mitten på 1900-talet, även om liggmilen möjligen försvann något årtionde före resmilen och kanske introducerades något hundratal år tidigare. Trots att, eller kanske snarare på grund av att kolbottnen är en så vanlig lämning, är den förvånansvärt lite utforskad arkeologiskt, så man vet ganska lite om dem. Några olika varianter av ligg- och resmilbottnar har i alla fall identifierats, även om det visat sig svårt att koppla dem till någon specifik miltyp, det har funnits många olika sorter av både ligg- och resmila vet vi från gamla handböcker.

Den vanligaste typen av kolbotten avgränsas genom

en stybbvall och är mellan 15 och 25 m diameter, med en flack eller svagt skålad milbotten. I anslutning till denna finns ofta rester efter en kolarkoja. Den syns oftast som ett spisiröse, ibland helt nära kolbottnen, ibland 20 meter ifrån den eller mer.

En annan typ av kolbotten, som tycks vara äldre, är en som avgränsas genom en serie gropar. Dessa bottnar är flacka eller något välvda, och nästan alltid anlagda på sandmark.

Många gånger har kolbottnarna varit i bruk under lång tid, speciellt om de varit anlagda i moränmark där marken varit arbetskraftskrävande att röja upp för en ny mila. Det betyder att en kolbotten med tiden kommit att användas för kolning av flera olika typer av milor.

Eftersom det var viktigt att få stort utbyte av kolningen var kolarens kunskap och skicklighet viktig. Man gav ut handböcker i kolning från 1700-talet och framåt för att introducera nya tekniker och sprida nya idéer på området. Den mest kända idag är Kolarens handbok av Hilding Bergström som kom i flera upplagor från 1930-fram till 1955. När den sista upplagan kom var kolningsperioden i stort sett slut och den sista masugn som gick på träkol blåstes ner i början på 1960-talet.

Råd

Om kolbottnen är normalt skogbevuxen bör man se till att ta bort alla träd som växer på den vid avverkning, för att undvika skador vid en eventuell stormfällning. Detta är särskilt viktigt på vällen, som om den är kraftig och stybbrik ger dålig bärighet för trädrötter och därmed gör dem extra känsliga för vindfällning, eftersom kolstybben ger dåligt stöd för rötterna. Om bottnen är bevuxen med avvikande vegetation, till exempel ett bestånd av tätt växande undertryckta granar, kan man ofta lämna den. Lämna inte kvar ris på lämningarna. Se till att inte markbereda på eller för nära kolbottnen. Se till att lämna 1,3 m höga kulturstubbar kring lämningarna för att tydligt markera ut, och avgränsa dem inför kommande skogliga åtgärder. Förbi kolbottnen leder oftast en gammal forväg och den bör inte heller risas över eller markberedas. Det är bara en liten del av kolbottnarna som betraktas som fast fornlämning, antingen äldre typer eller kolbottnar med sägner eller traditioner knutna till sig. I många fall finns fortfarande namnet på bottnen bevarat.